

ЧЕРНИШОВА Ю. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІТАЛІЙСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті зібрано та узагальнено відомості про переклади поезії Тараса Шевченка італійською мовою. Охарактеризовано специфіку перекладу цих творів, основні перекладацькі проблеми та труднощі.

Ключові слова: Тарас Шевченко, переклад на італійську мову, переклад поезії.

В статье собраны и обобщены сведения о переводах поэзии Тараса Шевченко на итальянский язык. Охарактеризована специфика перевода этих произведений, основные переводческие проблемы и трудности.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, перевод на итальянский язык, перевод поэзии.

Information on translation of Taras Shevchenko's poetry into Italian language is gathered and summarized in the article. Peculiarities of such translations, major translation difficulties are described.

Key words: Taras Shevchenko, translation into Italian language, translation of poetry.

Італійські переклади творів Тараса Шевченка та рецепція творчості великого українського поета в Італії неодноразово ставали предметом дослідження вітчизняних італознавців та італійських славістів (наприклад, [1], [2], [3], [4]). Втім, зі здобуттям Україною незалежності інтерес до українських життєвих реалій, мови та культури значно посилювався, з'явилися нові італійські переклади і нові дослідження творчості Т. Шевченка. Напередодні святкування 200-річчя зі дня народження Кобзаря видається актуальним узагальнити факти італійського прочитання шевченкових творів, критичну думку стосовно італійських перекладів, осмислення перекладацьких проблем.

Загалом, як зазначає відома італійська славіст Джованна Броджі, існує досить значна кількість італійських перекладів з української мови, завдяки яким починаючи з 20-х років ХХ сторіччя італійська академічна спільнота і пересічні громадяни змогли познайомитися, хоча й досить фрагментарно, із видатними українськими письменниками та поетами [7:231]. Разом з тим, в тому ж есе дослідниця зазначає, що в Італії було опубліковано лише з десяток творів української літератури, на відміну від сотень перекладів, що побачили світ німецькою та англійською мовами [7:237]. Хоча українська література і перекладалася в Італії раніше, але, на переконання дослідниці, саме зі здобуттям Україною незалежності у 1991 році посилювався інтерес до України, і, як наслідок, збільшилася кількість перекладів української

літератури, як «класичної», так і сучасної.

Перший переклад італійською мовою твору Тараса Шевченка сягає далекого 1889 року. Завдяки допомозі Андрія Лисенка, брата композитора Миколи Лисенка, та Софії Щепанської у Венеції у збірці «*Вірші, перекладені з угорської, новогрецької та української мов*» з'являється переклад шевченкової поезії «*Зацвіла в долині*», автором якого був **Паоло Еміліо Паволіні** (1864-1942), італійський лінгвіст, поет та перекладач.

У 1919 році у журналі «*La voce dell'Ucraina*» були надруковані переклади **Млади Липовецької** (1894-1962): у 10 номері – переклад «*Послання*» з невеликим вступом про життя та творчість Т. Шевченка, у 12 номері – переклад «*Чигрине, Чигрине...*». У 1926 році М. Липовецька підготувала до друку разом із Чезаре Меано антологію «*Liriche scelte dal "Cobzar"*», яка, нажаль, так і не була надрукована. У 1942 році, натомість, побачила світ книга «*Taras Scevcenko. Liriche ucraine*», із зазначенням, що версія, вступ та коментарі до цього видання належать Младі Липовецькій, а італійську адаптацію здійснив **Чезаре Меано** (1899-1957).

У 1987 році у Катанії з'явилися переклади «*Taras Ševcenko. L'eretico. Con antologia d'altri poemetti e frammenti*». Укладачем добірки творів, перекладів, короткої передмови, біографії та стислої оцінки творчості поета є **Маріо Грассо** (1932). До збірки увійшли переклади поезій «*Катерина*», «*Єретик*», «*Варнак*», «*Неофіти*», «*Сон*», «*Заповіт*» та серія дрібних поетичних творів із циклу «*В казематі*». Збірка була перевидана у 1990 році [14]. Італійський переклад здійснений не з української мови, а з французького перекладу Ежена Гільвіка.

У 2000 році у Флоренції вийшли друком переклади «*Ševcenko Taras. La fanciulla mutata in giglio e altre ballate romantiche*» італійського перекладача-україніста **Паоло Гальваньї** (1967).

Окрім наведених фактів, необхідно згадати про переклади італійською мовою та двома діалектами італійської мови шевченкового «*Заповіту*» на сторінках книги «*Шевченко Т. «Заповіт» мовами народів світу*», надрукованої у Києві у 1989 році. Автором італійського перекладу був **Євген Крацевич**, перекладу сицилійським діалектом – **Маріо Грассо**, фріуланським діалектом – **Еліо Бартоліні** (1922-2006) [5]. Але навряд чи їх можна сміливо зараховувати до числа перекладів, відомих італійському читачеві, зважаючи на місце їхнього видання.

Переклади шевченкової поезії побачили світ на сторінках Інтернет-сайту *Італійської асоціації українських досліджень* (*Associazione italiana di*

studi ucraïni) (www.aisu.it). Тут читачі можуть познайомитися із поемою «Сон» у перекладі **Джованні С'єдіна**, поемою «Великий льох» та поезіями «Не так тії вороги», «Минули літа молодії», «І день іде, і ніч іде», «Бували війни й військовії свари», «Не женися на багатій» у перекладі **Джованні Броджі** (1943), та поемою «Неофіти», італійський переклад якої став можливим завдяки праці **Вероніки Дзуккеду** та **Джованні Броджі**.

Необхідно згадати також про італійські переклади деяких поетичних творів Тараса Шевченка, які не були опубліковані окремим виданням, але використані у якості ілюстративного матеріалу до наукових статей: це переклади Джованні Броджі до своєї статті "*La poesia di Taras Ševčenko. Prove di lettura*" [6]: «Ой, чого ти почорніло, зеленєє поле?», окремі рядки поем «Єретик», «Іржавець», поезій «Буває в неволі іноді згадаю», «Ісаія. Глава 35», та переклади **Оксани Пахльовської** (1956), використані у книзі "*Civiltà letteraria ucraïna*" [10] у частині, присвяченій творчості Тараса Шевченка: рядки з поем «Гайдамаки», «Кавказ», «Єретик», «Сон» та з інших творів.

Рецепція творчості Кобзаря в Італії, звичайно, не обмежується самими перекладами. Знання про сприйняття творчості Тараса Шевченка в Італії будуть неповними без огляду шевченкознавчих статей-студій, що становить перспективний напрямок дослідження. У контексті заявленої теми надзвичайно важливою та цікавою видається розвідка веронської дослідниці Джованні С'єдіна "*Per una traduzione italiana di Taras Ševčenko. Un primo approccio al problema*", яка була опублікована у 2001 році у журналі "*Slavia*". І хоча ця стаття, як зазначає сама дослідниця, не претендує на вичерпність, вона відкрила в італійській україністиці нову сторінку, оскільки стосується не стільки питань шевченкової творчості, скільки особливостей перекладу його творів італійською мовою. Падуанська славіст Вівіана Нозілія зазначила, що ця робота свідчить про народження перекладознавчого підходу до творів української літератури, перекладених італійською [9:121].

У статті Дж. С'єдіна аналізує переклади Млади Липовецької та М.Липовецької-Чезаре Меано 1942 року, а саме поезій «Садок вишневий коло хати», «Пророк», рядків «Кавказу», «Чигрине, Чигрине...» та «Музи» і пропонує також власні рішення. Дослідниця доводить, що переклад М. Липовецької-Чезаре Меано 1942 року чимало відрізняється від версії М. Липовецької 1919 року. Дж. С'єдіна доходить висновку про «неуважність» Ч. Меано до римо-ритмічної відповідності оригіналу та

перекладу. Веронська славіст посилається також на висновки Мікеле Колюччі, який також підкреслював різницю у підході М. Липовецької 1919 року та антології М. Липовецької-Ч. Меано 1942 року. Як негативну особливість останнього перекладу, М. Колюччі відзначав надмірні викривлення оригіналу, які часто звужували, змінювали або тлумачили слова українського поета (цит. за [13:161]).

У статті дається оцінка також перекладам шевченкових творів, здійснених Маріо Грассо "*Taras Ševcenko. L'eretico. Con antologia d'altri poemetti e frammenti*" [15]. Дж. С'єдіна пише, що вони представляють мало інтересу [13:153], і відзначає незнання української мови перекладачем, значні відхилення від оригіналу і, як наслідок, майже повну відсутність інтертекстуальної гомології [13:153]. На її думку, якщо переклади М. Липовецької та Ч. Меано є частиною контексту поновленого інтересу до української культури і тому мають принаймні історичну цінність, то переклади Маріо Грассо є результатом багаторазового посередництва і, як максимум, мають лише популяризаторську цінність [13:154]. Низький рівень акуратності та успішності перекладів Маріо Грассо відзначає і Джованна Броджі [6:117-118].

Критичне осмислення існуючих перекладів дозволяє Джованні С'єдіна проаналізувати проблеми, з якими зустрічається перекладач поетичної спадщини Т. Шевченка. Серед головних і центральних проблем дослідниця формулює такі: Якою мірою можливі переклади творів Т. Шевченка? Наскільки можна стверджувати про перекладність італійською мовою поезії Т. Шевченка? [13:139]. До числа вимог, необхідних для створення вдалого перекладу, Дж. С'єдіна відносить: усвідомлення особливого характеру шевченкової картини світу, його сприйняття національної історії, характеру співвітчизників. Особливу проблему дослідниця вбачає у відтворенні італійською мовою таких ключових стилістично-концептуальних «вузлів» шевченкової творчості як *Слово, Воля, Правда*. Надзвичайно справедливим є спостереження, що семантична конотація оригіналу видається в перекладі блідою та частковою копією; іншими словами, в італійському варіанті втрачається особливий смисл та семантична дворозмірність оригіналу, адже українське *слово* – це і *parola* і *Verbo*, *воля* – і *volontà* і *libertà*, *правда* – і *verità* і *giustizia* [13:141].

Підтвердженням професійної підготовки перекладача, на думку Дж. С'єдіна, є чітке усвідомлення «ступеня перекладності» поетичного твору, і у випадку поезії Т. Шевченка цей ступінь різниться. Особливу

складність для перекладача представляють ті поезії Т. Шевченка, де в одному творі поєднуються різні регістри, наприклад, церковно-слов'янські, народні та розмовні вирази, типові для народних українських пісень структури. Дослідниця відстоює необхідність використання історизмів в італійському перекладі. Саме в цьому контексті стає зрозумілим надання Младою Липовецькою історичних відомостей у вступі, приміток та виносков стосовно реалій або історичних відомостей, невідомих італійському читачеві [13:154].

Існуючі італійські переклади шевченкових творів – це переклади поезії, але зроблені вони переважно прозою. Стосовно способу перекладу поезії Дж. С'єдіна розділяє погляди Мікеле Колюччі, згідно яких в італійському перекладі можна знехтувати римою, оскільки вже давно італійська поезія використовує неримоване віршування (білий вірш), що, у свою чергу, дозволить вписати італійський переклад українського твору до італійської літературної традиції [13:155].

Крім цього, на переконання вченої, необхідно максимально зберегти фольклорну складову шевченкової поезії. Широка гамма цих лексем, на думку Дж. С'єдіна, вимагає від перекладача «контамінації» мови перекладу елементами мови оригіналу [13:156].

Стаття Джованні С'єдіна "*Per una traduzione italiana di Taras Ševčenko. Un primo approccio al problema*" надає глибокий аналіз перекладознавчих проблем, містить чимало цікавих та слушних спостережень.

Стосовно якості італійських перекладів та складності відтворення шевченкових творів, слід згадати той факт, що перекладав Т. Шевченка і видатний літературознавець і славіст, дослідник української літератури, професор Римського університету Етторе Ло Гатто, але «нічого не друкував, бо, як казав, перекладами поезії високої проби прозою убиваємо ідею і творчого духа поета» [2].

Львівський учений, дослідник рецепції творчості Т. Шевченка Михайло Гресько зазначає, що «жодному з італійських перекладачів не вдалося передати хоч дрібку чару і краси Шевченкового оригіналу». Він також цитує академіка Артуро Феріnellі, який у 1933 році писав: «Можна здогадуватися, якою чудовою мусить бути поетична палітра геніального українського поета-живописця, коли навіть прозовий переказ його творів хвилює нас багатством ідей, глибиною відчуттів щирого людського серця, силою любові до добра, ненависті до зла і несправедливості» (цит. за [2]).

У передмові до «*Віршів, перекладених з угорської, новогрецької та української мов*» (Венеція, 1889 рік), перекладач Паоло Еміліо Паволіні пише: «Поезія Шевченка чинить опір перекладові. Природні і могутні степові квіти, пересажені в наші сади, гублять фарби і аромат. Насолоджуватися поезією Шевченка можна тільки в оригіналі» (цит. за [3])

Складність відтворення поетичних творів італійською мовою адекватним чином відзначає і Джованна Броджі, і вважає її взагалі однією з причин незначної кількості перекладів такого жанру, як поезія [7:232].

Втім, поява нових перекладів поезій Тараса Шевченка (на сторінках Інтернет-сайту *Італійської асоціації українських досліджень*) говорить про незгасний інтерес італійських славістів до спадщини Кобзаря. Кожний факт створення італійського перекладу шевченкового твору є внеском до всесвітньої літературної скарбниці та свідченням світової величчї українського поета. З іншого боку, зважаючи на складні умови розвитку україністики в Італії, відсутності фінансування наукових досліджень у цій галузі, труднощі у підготовці італійських перекладачів з української мови [8; 11], великої подяки заслуговує праця італійських перекладачів, яка є можливою часто виключно завдяки їх ентузіазму.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бажан М.П.* Люди, книги, дати: статті про літературу. – Рад. письменник, 1962. – 279 с.
2. *Гресько М.* Погляди, рецензії, думки. Шевченко мовою Данте // Жовтень. – 1989. - №3. – С. 125.
3. *Губар О.* Кобзар у країні Гарібальді // Кримська світлиця. – №21. – 25.05.2012.
4. *Савой Л.П.* Шевченко в італійській мові / Леоне Пачіні Савой // Т.Шевченко. Твори. – Том XV. Шевченко в чужих мовах. – Варшава-Львів: Український науковий інститут, 1938. – С. 147-160.
5. *Шевченко Т.* «Заповіт» мовами народів світу / Упоряд. Б.В.Хоменко; – К.: Наук.думка, 1989. – 248 с.
6. *Brogi Bercoff G.* La poesia di Taras Ševčenko. Prove di lettura // Studi slavistici. – IV. – Firenze, 2007. - P. 117-141.
7. *Brogi Bercoff G.* Traduzioni di opere in versi e in prosa di scrittori ucraini dalla fine del XX al primo decennio del XXI secolo // Studi Slavistici. – VIII. – Firenze, 2011. – P.231-239.
8. *Giraud G.* Un congresso fantasma? Postfazione // Che cos'è l'Ucraina? Atti del Primo Congresso della Associazione Italiana di Studi Ucraini. – Venezia, 1993. – 2a edizione riveduta e corretta, a cura di L.Calvi e G.Giraud. – Padova, 1998. – P. 143-148.
9. *Nosilia V.* Alcuni considerazioni sull'Ucrainistica italiana negli anni 2001-2005 // Annali di Ca' Foscari. Rivista della Facoltà di lingue e letterature straniere dell'Università Ca' Foscari di Venezia. – XLV,1. – Studio Editoriale Gordini, 2006. – P.107-129.
10. *Pachlovska O.* Civiltà letteraria ucraina. –Roma: Carocci,1998. – 1104 p.
11. *Pachlovska O.* L'ucrainistica come disciplina “fantasma” // Che cos'è l'Ucraina? Atti del Primo Congresso della Associazione Italiana di Studi Ucraini. – Venezia, 1993. – 2a edizione riveduta e corretta, a cura di L.Calvi e G.Giraud. – Padova, 1998. – P. 97-134.
12. *Ševčenko Taras.* La fanciulla mutata in giglio e altre ballate romantiche, testo ucraino a fronte, traduzione di P. Galvagni. – Firenze 2000.
13. *Siedina G.* Per una traduzione italiana di Taras Ševčenko. Un primo approccio al problema // Slavia. – X. – Roma, 2001. – P. 139-161.
14. *Taras Scevcenko.* Antologia di opere. Traduzione, introduzione e note di Mario Grasso. – Catania, 1990.
15. *Taras Scevcenko.* L'eretico. Con antologia d'altri poemetti e frammenti. – Catania, 1987.
16. *Taras Scevcenko.* Liriche ucraine. Versione, prefazione e note di M. Lipovetzka. Adattamento italiano di C. Meano.– Milano: Garzanti, 1942. – 160 p.